

Književnost

Marja Boršnik-Škerlakova: Aškerc. Njegovo življenje in delo. Založba Modra Ptica 1939, str. 377.

Pred leti, kmalu po svetovni vojni, nam je poklonil Prijatelj kratko, doživeto in občuteno pot Aškerčeve pesniške rasti in poleta, zgrajeno predvsem na umetnikovem dopisovanju s sodobniki. Nismo pa imeli do danes celotnega opisa tudi Aškerčevega padanja in — padca. Nehote smo se vprašali po vzrokih: od kod tolika gonja ob zatonu prejšnjega stoletja proti pesniku Mejnika, Ponočne potnice, Anke; od kod neutešeni srd proti istemu vse prvo desetletje našega stoletja in še čez; v čem je bil Aškerčev padec; od kod tako razbičani valovi morja, po katerem je rezala naša narodna barka po Aškerčevi smrti.

Delne, bežne odgovore so nam nudili sicer članki in spomini. Toda celotno sliko Aškerca imamo šele v knjigi Marje Boršnik-Škerlakove. Torej tudi obraz pesnika Zlatoroga, Četrtega zbornika poezij, Primoža Trubarja, Mučenikov, Junakov, Jadranskih biserov..., o kakršnem Aškerčeva čitanka molči.

Napisati monografijo pisatelja ni lahka stvar. Še teže pa je napisati znanstveno utemeljeno monografijo o Aškercu.

Prvič: Aškerc je bil pesnik Balad in romanc, pa tudi pisec cele vrste knjig, odseva nekdanje svoje moči in zaleta. Drugič: Do svoje prve zbirke je predvsem pesnik, kasneje pesnik in borec, nato pa samo trmoglavi borec, ki ni več pesnik, pa hoče prav zato biti pesnik. Tretjič: Najprej je pridigar vere, nato pridigar svobodne misli, a skoraj vedno — sam proti vsem; in čim bolj sam, tem bolj zaverovan v svetost in pravilnost svojega poslanstva in borbe in prepričanja. Spraviti vse to v sklad tako, da ne bi bilo sile niti

pesniku, niti borcu, niti pojemajočemu in še vedno kljubujočemu starčku, je bila naloga Marje Boršnik-Škerlakove. Reči moramo že zdaj, da je naloga v glavnem dobro rešena. V glavnem; a s tem ni rečeno, da je ostalo slabo. Več glav, več misli.

Tako, menim, bi utegnila biti Aškerčeva slika za spoznanje drugačna, da jo je podal moški, kakor tudi: sodba o marljivem in vestnem delu Boršnik-Škerlakove bi utegnila biti drugačna, da jo je izrekla ženska. Razen tega pa je tukaj še druga, še bolj kočljiva zadeva: pri nas se že dolgo govori (včasih bolj, včasih zopet manj) o nekakšnih taborih, kar je treba pri Aškercu na vsak način upoštevati, če se sploh kje upošteva. Torej je izhodišče za pogled na življenjepis Aškerca samega kot takega lahko dvojno: nekdo utegne videti v Aškercu mučenika, drugi trmoglavca in grešnika, ali bolje: ta se utegne zavzeti za mučenika ideje, drugi pa za trpina dobe in razmer. Niti poudarjanje prvega, niti posebno naglašanje drugega ne bi bilo delu v korist. Treba je res objektivnega, znanstveno izčiščenega pogleda na zaton prejšnjega stoletja in na prvo desetletje naše dobe, preden se loti kdo Aškerčeve biografije. To pa še tem bolj, ker je vse, kar se je takrat godilo, v tesni zvezi z Aškercem. Ali drugače: ker je delo in trud, pehanje in nehanje Aškerčevo v veliki meri odsev prav te dobe in da je njegov boj in poraz posledica ne le pritiska z ene strani, ampak z več; zdaj z ene, zdaj z druge, včasih pa celo z obeh obenem.

Za Boršnik-Škerlakovo moremo reči, da ni dala le posrečenega prereza te dobe, temveč da je dala v veliki meri tudi verodostojno Aškerčevo podobo, ki si jo je zgradila na podlagi dokumentov, pisanih in nepisanih. Zнала je v glavnem pravilno razbrati izmed tolikega gradiva, kaj je zrno in kaj pleva. Ko rečem v glavnem, menim, da ne popolnoma. Kajti le s pridržkom bi mogli kaj takega reči tudi za oni del razprave, ki se nanaša na »najglobočji misterij sveta«:

Nesmrtnosti nikoli jeden ne doseže!
Vselej moreta dospeti le po dva
čez most, ki z bregom breg nasproti, večni veže.

Reči hočem: ono neprestano poudarjanje, upal bi si skoraj reči: iskanje in stikanje za — recimo po domače — za ljubeznimi.

V ČZN XXI, 114—117 je objavil Glaser drobec iz Aškerčevega bogoslovskega življenja in omenil tudi pesnikovo počitniško bivanje na gradu Fala ob Dravi. Med drugim zvemo iz tega drobca, da je inštruktor Aškerc »rad videl 18—19 letno Pijo, živahno in ljubeznivo blondinko« in da je »baje celo pesnil skrivaj« o njej. Na to mesto se sklicuje avtorica Aškerca — in to še ni nič napačnega, čeprav gre dalje in trdi celo, da se je »brezupno zaljubil« (20). Nerodno pa je, kar sledi: trditev namreč, da se je Aškerc »odslej še bolj zakrknil in odtujil tovarišem«. Mar zavoljo te ljubezni? — Ko pa vendar smatra »že od početka duhovniški poklic kot popolno žrtvovanje samega sebe v blagor drugih« (21). In če je res tako odkritosrčen in tako samozavesten, kot v resnici tudi je, se ne bo zavoljo prvega srečanja »zakrknil«.

S še večjim pomislekom je — vsaj po moje — sprejeti »mokro-cvetoče« izjave Anke Pečovnikove. Ne mislim opravičevati Aškerca in se sklicevati morda celo na njegovo asketsko življenje prvih let kaplanstva, o katerem je

v knjigi tudi dovolj govora, pač pa mi je tukaj v mislih enostavna in razumljiva okolnost: pripovedovalka Ana Pečovnikova je vendar stara samka (vsaj iz nadaljnega bi tako sklepal, ker je vse druge Aškerčeve znanke avtorica skrbno spremila vse do zakonskega zatišja), ki deklamira drage ji verze, v solznih očeh pa ji je pri tem »nekaj neizrečeno vdanega, nebogljenega, žalostnega«.

In končno: recimo, da je vse to res, ker bi res utegnilo biti res, če se nam ne bi vsiljevali drugi pomisleki. Taki na primer ali pa vsaj podobni, kot je tale: če je bil Aškerc res tako realna narava in tako dosleden, kot vemo, da je bil, kako se je kljub vsemu temu in kljub tako »neozdravljivi rani«, ki mu jo je zadala Anka, že kmalu na to obrnil k lepi Rischnerjevi, v katero da se je »kmalu zaljubil z vso silo svoje krvi (!)« (116). In tako vsem drugim? Zdi se, kot bi po vrsti snubil vse učiteljice in pisateljice in igralke, katerim je prišel malo bliže. Vsaj za kaplanska leta, ko mu je »80 letna punca« postiljala postelj in pospravljala le v njegovi odsotnosti, se mi zdi, da nekaj ni v redu. Ali je avtorica malo pretirala, ali pa je bil Aškerc neodkrit. Zadnjemu pa vsaka stran knjige ugovarja.

Bolj razumljivo je vse to v Aškerčevih ljubljanskih letih, ko njegova žeja po ljubezni ni bila več le odraz mlade krvi, ampak vroča in neutešljiva želja po toplem domačem ognjišču. Če je res tako važno, kam je Aškerc obračal oči, lahko dodam, da živi še danes v Ljubljani gospa, ki mi je že večkrat pripovedovala, kako jo je hodil Aškerc v letih 1907/8. čakati k nunam, koder je postajal cele ure in božal s pogledi okno, ob katerem je lepo dekle sedelo. Seveda to samo na sebi ni tako važno, niti v korenini zagrešeno — da, je celo neke vrste plus za delo: Aškerc Boršnik-Škerlakove se bere kot roman, dasi ima delo toliko in tudi tako drobnih opazk o dobi in o sodobnikih, kar bi bilo sicer delu v breme, zdaj se pa niti ne opazi. In še nekaj: Tako gledanje na Aškerca in povrh še hudovanje na »porednega« Cankarja in vse njemu podobne, nas res prepriča o Aškerčevi osebni tragiki, bolj o človekovi tragiki, ker je zaigral življenje, ko »so ga odtrgali od ženske« (241), kot pa o tragiki umetnika, ki da je že davno umrl, pa še vedno pisal in izlival svoj srd v opotekajoče se verze; ki je bil nekoč velik pesnik, pa da je hotel biti še večji, ko je že padal na leta nanj prah mestnega arhiva — ko je nosil že dolgo brado — in nazadnje: ko mu je balada že davno »vdova«.

Lahko pa bi se našel tudi kdo in neverno zmajal z glavo: »Kako pa to: Pravijo, da je neki prva Aškerčeva zbirka nemalo zato tako močna, ker je vzklikala iz misli na žensko. Saj se je vendar ta misel na žensko kasneje še bolj stopnjevala — kako pa to, da je kljub vsemu temu kasnejše tako vodeno?« Vemo, da so Aškercu pomagali navzdol družba, čas in lastni jaz, zato takemu ugovoru ni treba odgovarjati.

Iz istega vzroka se ne bomo izpraševali, od kod avtorici nenadoma misel, da je dal Aškerc zopet duška nezaceljeni rani, ko je pisal o pesnici Miri A. Lovicki: »ljubezen je alfa in omega njene muze«. Saj je vendar tako natančno zapisala izjave Aškerčevih znank, kakšne oči je imel, kakšne lase in izraz. Torej je samo ob sebi umevno, da je še ta argument tolmačila na ta način.

Kakor rečeno: do zdaj povedano je bolj stvar osebnega okusa in ne bo zmanjšalo niti zvečalo slave Aškerca umetnika; kvečjemu: pripomoglo bo k še številnejšemu branju knjige, kar pa bo vse skupaj zopet le v dobro popularizaciji Aškerca človeka.

Izraza umetnik in človek nisem omenil mimogrede in brez posebnega namena. Reči sem hotel to, da je Boršnik-Škerlakova pač analizirala do podrobnosti Aškerca-človeka: borca z Mahničem, bojevnika svobodne misli, zastopnika gesla:

In kdor udari tebe enkrat
po licu levem, ti
po licu desnem mahni dvakrat —
in še pripravljen stoj s pestmi!

Skrbno mu je sledila pri vsakem koraku; od lece do lece ga je spremljala in prisluhnila vsaki skupini ljudi po širni domovini in še dalje, kaj se menijo in kako. Pograjala jih je, če so mu bili neprijazni. — In prav tu je manjkalo le malo, da ni postala aprioristična, kar za znanstvenika ni kdo ve razveseljivo znamenje. Sicer se je avtorica takega načina dosledno in ne brez uspeha otepala, vendar pa je opaziti tu in tam znake, ki govore, da bi bila ta borba lahko tudi bolj dosledna.

V Aškerčevem mladostnem boju je nekam slabo razpoložena proti vsem, ki niso z njim, kasneje pa (v mnogo manjši meri in le mestoma) nasprotno: v soglasju s sodobno Aškerčevo družbo mu našteva grehe, ki jih je utegnil res imeti, a ni verjetno, vsaj to ni verjetno, da bi tako zavestno grešil, kot na primer tam, ko avtorica trdi, da se je zanimal za Prešerna »zato, da bi dokazal«, da je sam večji kot pa pesnik Sonetnega venca in Krsta pri Savici.

Glede izdaje Prešerna je avtorica pač dobro naznačila, kako se je obnašal takrat naš ožji domači krog, kaj je delal, kako je na primer Pintar Aškercu »pošteno odgovoril«. Ni pa niti omenila Korševe ocene v Jagičevem Arhivu XXV, ki bi jo vsekakor morala pritegniti, če je že omenila Pintarjevo, da bi videli tudi, kako je gledal na to delo veliki Rus in prešernoslovec. Ta je namreč zaslutil in pravilno poudaril bistvo izdaje in je takoj v začetku zapisal: »Diese geschmackvolle Ausgabe Prešern's ist vor allem für das große Publicum bestimmt« in dodal, da je Aškerčeva izdaja do neke mere zanimiva in važna tudi za Prešernovo poezijo kot tako, če že ne iz drugega vzroka, pa vsaj zato, ker je sprejeto v njo mnogo takega, česar v prejšnjih izdajah ni bilo. Seveda je tudi on proti »barbarizmom«, ki so jih Aškercu na toliko zamerili, a nakaže obenem tudi težave, ki ob taki izdaji nastopijo in s katerimi je moral prireditelj Aškerc vsekakor računati. Korš nedostatke tudi znanstveno in z gradivom utemelji. Zanimiv je še njegov pomislek ob Aškerčevi sodbi, ki prezira Vodnika in povišuje Trubarja, kakor tudi dejstvo, da se Korš vendar ni tako jasno zavedal kakor ostali, ki so imeli o tem besedo, da je Aškerc oblekel i Trubarja i Prešerna v svojo in svojih gesel obleko. Toliko in morda še namig, da je Aškerc sem in tja upošteval pri priredbi tudi Korševu mnenje, bi bilo treba dodati, ko je že podano ostalo, morda manj važno ocenjevanje, pisarjenje in zaletavanje.

Malo pomembno, pa vendar za avtorico zanimivo je, kako postarnemu Aškercu zameri, ker je pisal Prijatelju leta 1901: »Kadar mi pišete, ni treba dostavljati ulice, nego moje ime samo že zadostuje.« — Taka izjava je vendar nekaj čisto naravnega in vsakdanjega, razumljivega za človeka, če je že dalj časa v istem mestu, posebno pa še, če je mestni arhivar, in ni treba, da bi bila odraz »potrebe po uveljavljanju lastne osebnosti«. Ali drugače: Taki in podobni podatki se mi ne zde baš najmočnejši in najtrdnejši temelji za dokazovanje »žeje po uvaževanju in upoštevanju«, dasi ni rečeno, da ne bi bili s tem lahko več ali manj v zvezi. Tudi tisto, da ni dovolil Aškerc pošiljati svojih knjig katoliškemu časopisju, je ravno tako čisto človeška lastnost in posebno v naših malenkostnih in ozkih razmerah razumljivo, tako zelo naravno, da ni treba kaj takega uporabljati še za motiviranje bojazni pred slabo oceno. Končno pa: Nil novi sub sole!

Da! Avtorica je prisilila Aškerca v »borbi za prvenstvo« tudi kolobariti v krogu, ker je pač bilo potrebno poglavje s tem naslovom čim bolj podpreti in utemeljiti, zakaj ta nesrečnež ni odložil peresa, ko se mu je »cedil« iz njega samo še strup in psovka.

Vse take malenkostne nedostatke pa odtehta kratka avtoričina izjava o Aškerčevem nazovi-herojstvu zadnjih let: »Tragično je, če je epik ustvarjen, da kleše iz granita, pa ima na razpolago le kup mehkega lojevca. Dvakrat tragično, če se vara z mislijo, da je to granit!« (417)

V težnji za čim večjo Aškerčevo izvirnostjo je avtorica razglasila, da se je moral Stritar »s svojim bledim idealizmom umakniti v pozabo« (22), in ko je objavil »Mi vstajamo« in — kolikor mogoče — tudi drugod tajila na Aškercu Stritarjeve vplive. Pravi sicer, da je našel Stritarjev poziv v Pogovorih l. 1885. po preučevanju socialnega vprašanja in po socialnem pesništvu v Aškercu vnetega glasnika, je pa mnenja, da je Aškerčeva Zimska romanca že tudi prelom s Stritarjem, kar bi se dalo zagovarjati glede na način, kako to Aškerc obravnava (»neusmiljeno odkriva resnico, toda ne tolaži in ne toži, temveč obtožuje s uhimi dejstvi«) in glede na vso ironijo, ki veje iz pesmi, ne pa tudi oblikovno, po dikciji, ki je še vsa Stritarjeva: tat na dolgo in v lagodnem tonu razlaga svojo bedo. Ko pa pride do obtožbe gosposke, je že bolj kratek, naravnost skop v besedah in izrazih; toda ne razbesni se kakor kasnejši Aškerčevi zatiranci, pač pa ironično doda: »Da moji ne bi to, kar jaz postali... kar dajte z mano vred jih vse zapreti.«

Res je, da je bil Aškerc realistična, razumska narava in se je povrh še skrbno varoval vseh zavestnih vplivov, a menim, da je treba upoštevati vsaj Stritarjev sloves in zven njegovega Zvona, kakor tudi ubrano petje »goriškega slavca«, če že preidemo iz drugih razlogov dejstvo, s kakšno vdanostjo je prisedel Aškerc še tudi kasneje k nogam učitelja Levca.

Da pa se je Aškerc postavil kmalu na lastne noge in se v kratkem času zasidral na trdnih tleh, ne »v solzni dolini«, priča popravek:

Osveta naj slovanska
ljubezen bo krščanska! (1884)
v: Napredek in prosveta
to naša bo osveta! (1896)

Obenem pa prav ta popravek zgovorno govori tudi za to, da je začetnik Aškerc kaj rad prisluhnil, kako bije Stritarjevo golobje in spravljivo srce. To priznava mimogrede v povzetku tudi avtorica, ko pravi, da je Aškerc »potreboval vso silo in osredotočenost, da se je rešil Stritarjeve in Gregorčičeve subjektivne elegike« (415).

Prej sem omenil aprioristično delo v znanstvu in nevarnost takega dela. Temu bi morda še dodal misel iz Aškerčevega pisma Turnerju 16. jan. 1896: »Jaz se držim pri oceni literarnih zaslug principa, da se naj vsak pisatelj sodi sam zase, ker ima gotovo vsak pisatelj kaj posebnega.«

Marja Boršnik-Škerlakova je dala svojemu delu naslov: »Aškerc. Življenje in delo.«* Menda je hotela tudi z naslovom naznačiti to, kar človek iz knjige razbere: o Aškerčevem delu, to se pravi: o Aškerčevem umetniškem delu slišimo prav za prav manj, kot bi pričakovali. Če si je zamislila avtorica nalogo tako, kot sem jo jaz razumel, potem to ni napaka dela, če na primer opravi v nekaj vrsticah vse o ritmu in obliki pesnikovih Balad in romanc ter se zadovolji s povprečnimi opombami, da je Aškerc pač »užival ritem pesmi, da so ritmično sicer mogočne, a pojoče da niso, kar da je »druga velika pomanjkljivost njegove balade«. Glede ugotovitve o »drugi veliki pomanjkljivosti« bi se dalo reči, da so Aškerčeve balade pesmi realista, ki mu do okrasa ni in ki ga — recimo — tudi zmožen ni, kar pa po moje ni njegova največja pomanjkljivost, ampak prav njegova posebnost, njegov svojstveni izraz. — Če je bil torej avtorici glavni namen podati življenje pisatelja in trenje družbe ob njem, za njega in zavoljo njega, je ta namen izpolnjen in delo v tem smislu izvršeno, pač pa zgrešena in neizpolnjena osnovna zahteva, ki jo stavi vsak nehote, ko zasliši Aškerčevo ime. Rad bi vendar slišal o pesniku in umetniku predvsem; o vrednosti njegovih pesmi, o zvokih narodove duše v njih; o obliki; o tem, kako je snov zajel in kako jo podal. Ravno v tem pa je šibka stran knjige o Aškercu. Baladam in romancam ni dodeljenega pri Boršnik-Škerlakovi skoraj nič več truda in pozornosti, kakor kasnejšim verzifikacijam, ki jih odpravi pisateljica večinoma z nekaj kratkimi citati, tako da jih sicer na spreten, a vendar ne na povsem zadovoljiv način poveže. Manjka jim, tem vrinkom med citati, onega, čemur pravimo doživetje pesnika. Vse bolj jo v tej dobi zanima mladi rod, vse bolj trenje okrog njega, vse bolj »liplapanje« po revijah širom vse naše ljube domovine. Veseli jo, če iztakne kje prav zabeljen odgovor, pa bodisi temu ali onemu, in če nam more sporočiti, kako si je kdo koga »privoščil«. Glavno, da je pošteno »obračunal«. Zajela je pač delo v smislu Prijateljevega Kersnika in njegove dobe, toda ne tako posrečeno. Dočim je Prijatelj upošteval vse momente v isti meri in znal z bistrim očesom prodreti do dna vsem vprašanjem, je njej ostalo za Aškerca-pesnika premalo prostora in premalo časa, pa tudi premalo pozornosti. Človeku se nehote vsiljuje vtis, kakor da se je takih trenutkov, ko je bilo treba pisati o pomenu umetnika in se oddaljiti z bojišča, kjer so »cedili« strup s peresa

* Podnaslov na ovitku »Njegovo delo in življenje« je po moje le stvar tehničnega značaja, da sta namreč na ta način obe vrstici napisane enako dolgi. Zato ga nisem upošteval. Če pa bi ga, bi se seveda spremenila tudi sodba nekako takole: hotela je pisati o Aškerčevem delu, pa se je omejila le na zunanje delo človeka, dočim je delo umetnika prezrla.

in »snubili« može za može in ideje — da se je počutila avtorica v takih trenutkih prav neprijetno in gledala, da je čim prej še sama »zlomila« kakšno kopje. Mislim reči: če naj pišem na primer o Župančiču, bom pisal predvsem o Župančiču in se skušal poglobiti predvsem vanj in v njegovo delo, ne pa da bi pisal enako tudi o Komanovi Manici ali Mišjakovem Julčku, ker ju je pač morda Župančič kdaj srečal, ali pa ju je veter zanesel v isto revijo, kamor Župančiča. Če pa že onadva tudi sprejemem, pa ne samo onadva, morda še celo več, bom pač obdržal za Župančiča pot, ki mi je potrebna, da pridem do njegovega bistva, nato pa se zbral in jo krenil enako pripravljen tudi do drugega, s tem namenom, da najdem predvsem to, ali je med temi, ki jih obravnavam, kaj skupnega, kaj vzročnega. Če ni, opustim, ker znanstvenemu delu okraskov treba ni, priveski pa so mu kvarni. Če bi se hotel poslužiti njene sodbe o Aškercu, uredniku LZ, bi dejal, da je »zamenjala kvaliteto s kvantiteto«, pa rečem rajši: dobro je tudi to, a boljše bi bilo uporabiti enako močno luč in ji usmeriti pramen v eno smer, h glavni osebi, pri tej pa v nemajhni meri tudi na tisti košček, ki se mu pravi umetniška vrednost in analiza umetnine, pa se ji ne bi svetloba razpršila in porazgubila »v arhivih«, kakor nekdanj Aškercu.

Razen nekaj toplih besed o prvi pesnikovi zbirki, je pohvalila avtorica — in sicer toplo pohvalila — socialno pesnitev Anka. Vendar pa ji je glavna misel v označenju konca pesmi: sirota Anka dobi »ironičen in brezbrizen« odgovor, da ni ne prva, ne zadnja. Meni sicer, da je način, »kako je pesnik življenje zgrabil«, pretresljiv, da se je pogreznil v Ankino usodo »z vso ljubeznijo«, a pravega jedra, bistva, zakaj je Anka res umotvor, ni povedala. Zadovoljila se je z ugotovitvijo, da je Anka pač ena izmed »skoraj najbolj realno podanih ljubezenskih zgodb«..., zgrajena na naivnem, jokavem pripovedovanju zamirajočega samotnega življenja o usodi cveta, ki se ni smel razcvesti.

Ni namreč važen samo konec, samo ona trdosrčna in kruta zavrnitev sirote, ki išče utehe v neizmerni boli, ko mora z doma, še mlada in neizkušena, brez lepe besede za pot. Življenjskost in svoboda izraza, ki ju zahtevamo od prave umetnine, se pokažeta v popolnem obsegu šele, če premerimo umetnino kot celoto. Šele v zvezi s celoto dobi odgovor narave v naši pesmi pravi pomen in — rekel bi — izraz vesoljnega reda na tem svetu. Vsa pesem je zgrajena na enem samem velikem kontrastu, ki je močno Aškerčevo izrazno sredstvo tudi kasneje, ko so mu že druga več ali manj odpovedala, pa ga avtorica ni dovolj upoštevala. Na eni strani: steza čez polje zeleno; cvetice cvetejo, dišijo; ptica v grmu veselo kroži; potok lahko skaklja po polju; »sonce, tema — vse mu je po volji«. Na drugi pa: dete zapuščeno; joče milo sirota Anka; mora od doma, ker na domu nima več prostora; starše so ji v grob dejali; mora služiti kruha; največja bol gluha bol.

O isti boli toži Anka, o isti boli cveticam in pticam in potoku, a ob njej na vsakem koraku novo in lepo življenje. Lepo in novo življenje, ki pa je lepo samo zase in ne za druge. To lepo življenje je skopo. Skopo takrat, ko molči in ne odgovarja: skopo tudi takrat in brezčutno za druge, ko stisne iz sebe: »Prva nisi — zadnja ne na sveti.«

Z drugimi besedami: ta Aškerčeva pesem živi, kakor živi Anka, in cvete, kakor cvetejo cvetice, in poje, kakor pojejo ptice; šumlja in žubori kot potok ob stezi. Tudi sprašuje kot Anka in prosi kot Anka. Da je tako, ji je nujno pripomogla skrbna izbira izrazov, narodni ton in neprisiljena, čustvena primerjava, skrb za rimo in mero, ki je tu izmed vseh Aškerčevih pesmi menda najbolj izražena. Ta čudovita ubranost, to čudovito soglasje vseh momentov, ki jih za praktično uporabo navadno ločeno obravnavamo: snovi, vsebine in oblike — to, pravim, je ustvarilo iz Aškerčeve Anke umetnost. Vsak moment zase je lep del celote, ki pa sam zase še nič ne pomeni. S tem mislim reči, da je napačno vrednotenje umetnin samo po enem teh elementov, ker si na ta način že ocenjevalec sam zagradi pot naprej in si razkosa delo, ki ga je zлил umetnik v celoto. Če pa že kdo obravnava vsak del posebej, kar je tudi potrebno, in česar se poslužuje formalistična šola v korist oblike, a žal, večkrat kaj rada v škodo vsebine, mora biti v njem toliko tvorne sile, da zgradi zopet celoto, kakršno je sprejel v roke. Seveda: prejšnje celote ne bo več: poznali se bodo šivi in zlepi, a razjasni se notranjost in oblike s svojim žarom tudi šive in morebitne nastale razpokline; zlahtne niti se pokažejo in požlahte vso tkanino. Čim bolj se posreči sodniku umetnosti zabrisati znake svoje operacije na umetnini in čim bolj je enotna njegova nova podoba presojane stvari, mislim: čim bolj se mu je posrečilo priti do večjega ali manjšega spoznanja vseh tistih zakonitosti življenja, ki jih podaja umetnik izkristilizirane in predelane v svoji notranjosti, ali bolje: čim bolj se mu posreči pokazati pot od pesnikove prispodobe do jedra umetnine in njenega pomena, tem bolj je opravil svojo nalogo. S tem mislim reči še nekaj: za literarnega zgodovinarja, ali v našem primeru za avtorja monografije o pesniku še ni dovolj točno poznavanje preteklosti, to je zgodovine, tokov in načel, ki so vodila takrat svet. Potrebno mu je mnogo več. Točno poznavanje preteklosti mu sicer omogoči, da nam poda verodostojno sliko dobe, da izlušči brez večje težave iz te dobe tudi svojega človeka. In tukaj smo zadeli v črno: človeka. Človeka in nič več! Strani, namenjene umetniku in umetnini, pa ostanejo nenapisane, čeprav jih morda napolnjuje znanje literarne teorije in definicije posameznih slovstvenih gibanj. Literarni zgodovinar mora biti tudi tvorec.

Zašel sem predaleč. A zdelo se mi je potrebno to na tem mestu omeniti, ker najdemo le premnogokrat v znanstvenih delih o umetnosti, v našem primeru o pesnikih in pisateljih, le znanstvene ugotovitve zunanjega pomena, dočim se jedra umetnosti navadno, in sicer previdno izogibajo, ker jim je ali nedostopno, pa bodisi da ne poznajo pota do njega, bodisi da jim je pot sicer znan, pa ne znajo ubrati pravih korakov, ali pa vede in namenoma molče o jedru, ker bi se utegnili njih znanstvena sredstva pokazati pri luščenju nezadostna ali pa pomanjkljiva.

Kako različno izzveni še tako dobra umetnina, če se ji kdo približa le z znanstvenim in razumskim aparatom, prikrojenim po teorijah in omejenim na definicije v nasprotju s podoživljanjem umetnine, se moremo prepričati ob primerjavi na vsakem koraku. Tukaj podajam le sodbo o Delavčevi pesmi o premogu. Avtorica nekako omalovažujoče ugotovi, da je hotela pesem biti »nekaka himna delu v rovih«, da pa je »dokaj razumski opis, prepreden s

suhotnim razmišljanjem o izvoru in razvoju premoga« ter zaključuje sodbo, da tako oblikuje pač »bežen opazovalec, ki le mimogrede pogleda v rov«.

Mnogo bliže je prišel pesmi Prijatelj, ki vidi v njej »pesniško, naravnost dragoceno preišljevanje o postanku premoga in njegovi prazgodovini« in razume pravljico o podzemskem škratu kot tenčico, v »katero je zavita vsa tragika rudarskega življenja«. Opozarjam zopet na učinek, ki ga doseže pesnik s podčrtavanjem kontrastov: nekdaž drevo — zdaj okameneli premog; некоč v njegovi senci »počival ni še delavec od truda« — zdaj »pekel tu je nekater-nikom« in pokora za greh, ker hočejo živeti. K vsemu temu pa zopet isti refren: bistvo narave pa se ne izpreminja:

»A isto sonce kakor naše dni, prav isto sonce grelo ti je deblo... in naše sonce barvalo ti sad...«

Pa še eno nasprotje, nasprotje sedanjosti, nasprotje med podzemljem in nadzemljem: kot krti rijejo rudarji pod zemljo; lica so jim umazana, izžeta; pogled mrk. Sicer pade sem in tja tudi kakšna beseda, a pogovor je zamolkel, pomešan z vzdih, kletvami. Vse je v znamenju dremotnih svetilk, ki migotajo kakor večče po močvirju. Zgoraj pa je sonce, in priroda se koplje v morju svetlobe; vse brsti in zeleni, cvete in zori.

Nekaj pa je le skupno obojim: spodnjim in zgornjim: »in človek trudi, peha se za kruhom«. Če se spomnim še končnega pesnikovega: »...Zvonovi bodo peli tako otožno, da bi jokal kamen« (čuješ li zvonove, mar ne vidiš v duhu spreveda in pogrebcev, si mar gluha za ihtenje, ki ga izražajo zadnji verzi pesnitve?), se mi zdi sodba o »suhotnem razmišljanju« še bolj nerazumljiva.

Če ne upoštevamo pomislekov o Aškercu umetniku in nekaterih drugih malenkosti, moremo seveda o knjigi Boršnik-Škerlakove reči, da je dobra: v njej je zbranega mnogo gradiva in storjena vrsta posrečenih zaključkov; razbor materiala je v splošnem kritičen; pogled na dobo jase; jezik prožen in tekoč, slog pa nezamotan: sama znamenja, dobra za mlado znanstvenico.

Vran.

Prežihov Voranc: Požganica. Roman iz prevratnih dni. Naša založba 1939.

V počitniških dneh sem se napotil v kraje, ki jih opisuje pisatelj v svojem najnovejšem in najobširnejšem delu. Hodil sem po planinah, polnih sonca, vetra in zdravja in gledal v nicine hudournika Meže, ki se umazana preme-tava po ozkem koritu, utesnena kakor ljudje ob njej med te planine, brez vedrine, brez iskrenega smeha, s sovraštvom v očeh in še z večjim v srcih.

Težke snovi se je lotil pisatelj, ko se je odločil, da oblikuje dogajanja teh krajev s tako mešanimi elementi in v tako razburkanih časih, kot so bili prevratni dnevi. Jazbina — rudniki — vladajoča plast Nemcev in renegatov.

Kmetje, navezani na zemljo, njeno mitologijo, njene, nikjer pisane, a povsod veljavne zakone; kmetje, podzavestno nosilci slovenske miselnosti, ki jih veže z delavci še pač krvna vez, a se je miselna že pretrgala, da so drug drugemu tuji in si čisto nasprotujejo. In ti kmetje so osredje romana, saj pisatelj ni izoblikoval kake osrednje osebnosti, ki bi, kot smo bili doslej vajeni, nosila vso težo dogajanja. Pisatelj je postavil v osredje vso vas — Jazbino, ona je glavni nosilec dejanja, ona je nosilec velike ideje elementarnih